

JOANNA RAJEWSKA DE MEZER

ORCID 0000-0003-1870-0876

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

EDUKACJA AKADEMICKA PRZYSZŁYCH PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH W ZAKRESIE ZAGADNIEŃ PRAWNYCH I JEJ ZNACZENIE DLA PROJEKTOWANIA EFEKTYWNEGO WSPARCIA BENEFICJENTÓW POMOCY SPOŁECZNEJ

ABSTRACT. Rajewska de Mezer Joanna, *Edukacja akademicka przyszłych pracowników socjalnych w zakresie zagadnień prawnych i jej znaczenie dla projektowania efektywnego wsparcia beneficjentów pomocy społecznej* [Academic Legal Education of Future Social Workers and its Importance for Designing Effective Support for Social Welfare Beneficiaries]. *Studia Edukacyjne* nr 53, 2019, Poznań 2019, pp. 341-360. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2019.53.19

This article deals with the problem of academic education of students of Social Work, future social workers, in the field of legal issues. The profession of a social worker requires a broad interdisciplinary knowledge. It consists in providing help to a client in need of support in overcoming life's hardships, which he cannot overcome alone using his own capabilities, competences and resources. Among the many problems whose solutions a social worker is seeking together with the beneficiary are legal problems. The right scope of knowledge from various areas of law (material and procedural) allows a social worker to effectively design and conduct an assistance process aimed at empowering the client. Problems faced by a social worker when applying the law are connected with a large volume of legal acts, their interpretive unanimity and constant variability (disrupting the sense of stability). The correct application of the law by social workers in the assistance and activation process, requires the appropriate methodical influence in the process of their education, the appropriate selection of issues to be addressed, including problems with which a social worker will have contact in their work. Equally noteworthy is the method of transferring knowledge in the field of legal issues and taking into account the practical aspect of the presented issues. The study analyzed the curricula of selected universities in Poland, in the field of social work, in terms of students' legal education.

Key words: academic training of social workers, education of social workers, legal education of social work students, social work, effectiveness of the aid process

Wstęp

Cechą charakterystyczną współczesnego świata jest jego zmienność, niestabilność, ciągle nowe wymagania stawiane poszczególnym jednostkom i ich grupom, których spełnienie pozwala na utrzymanie się „na powierzchni” rzeczywistości egzystencjalnej. Istnienie człowieka w społeczeństwie zgodne z narzucanymi z góry, wymuszonymi zmiennością warunków, stale modyfikowanymi regułami wymaga odpowiednich umiejętności, jak i właściwej reakcji na przeżywane nie tylko sukcesy, ale także porażki pojawiające się w różnych sferach życia¹.

Posiadanie odpowiednich kompetencji, zarówno społecznych jak i profesjonalnych, pozwala na przystosowanie się do stale zmieniających się warunków gospodarczych oraz społecznych, co nie pozostaje bez znaczenia dla poczucia stabilności sytuacji życiowej. Istotnymi współczesnymi problemami społecznymi, występującymi także w Polsce, stały się bezrobocie powodowane likwidacją zakładów pracy, zmianami organizacyjnymi w ich strukturze i redukcjami zatrudnienia, a w ślad za nim problemy materialne, utrata poczucia bezpieczeństwa egzystencji. Deficyty, o różnej genezie, w sferze kompetencji osobistych czy zawodowych, uniemożliwiające jednostkom przezwyciężenie pojawiających się trudności życiowych, skutkują zagrożeniem wystąpienia różnego rodzaju zaburzeń w funkcjonowaniu psychofizycznym człowieka. Niedošwiadczone wcześniej (dzięki funkcjonowaniu w odmiennym ustroju), a charakterystyczne dla współczesnych czasów nierówności w statusie materialnym obywateli, poczucie wyobcowania, marginalizacji różnych grup społecznych, uświadomienie sobie braku szans na zmianę własnej sytuacji życiowej pewnej części społeczeństwa budzi frustracje i poczucie braku wpływu na bieg własnego życia. Z problemami wynikającymi ze wspomnianych przyczyn stykają się pracownicy socjalni, wykonujący w ramach pracy zawodowej zadania ustawowe w zakresie pomocy osobom i rodzinom, które nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć problemów, które napotkały w życiu (bezrobocie, choroby i zaburzenia psychiczne, uzależnienia, problemy wychowawcze itp.). Zakres i interdyscyplinarność problematyki pojawiającej się w procesie pomocy beneficjentowi wymaga od pracowników socjalnych profesjonalnej wiedzy, także z dziedziny prawa².

Od pewnego czasu prowadzi się dyskusje dotyczące przygotowania zawodowego do obszaru pracy socjalnej oraz kształtowania odpowiednich kompetencji zawodowych. Jest to spowodowane wzrostem społecznych

---

¹ J. Rajewska de Mezer, *Legal issues in the study programmes of social work students in Poland*, [w:] *Proceedings of IAC in Vienna 2018*, Wiedeń 2018, s. 21.

² Tamże.

oczekiwań wobec pracowników socjalnych, ich profesjonalizmu, etyki w postępowaniu i postaw zawodowych³. Działania pracowników socjalnych coraz częściej poddawane są zinstytucjonalizowanej kontroli sposobu ich wykonywania⁴ oraz wieloaspektowej ocenie. Jak podaje E. Kantowicz, odwołując się do J.-M. Barbier, sytuacje pracy oraz praktyki edukacyjne „(...) stanowiące przestrzeń rozwoju kompetencji w trakcie zmieniających się aktywności” tworzą tak zwaną „kulturę profesjonalizacji” pracy socjalnej⁵. Celem podejmowanych aktywności jest zmiana działania, otoczenia oraz podmiotów w nim uczestniczących, ze szczególnym uwzględnieniem osoby towarzyszącej temu rozwojowi profesjonalnemu w przestrzeni pracy socjalnej⁶.

Rozważania zawarte w tym artykule koncentrują się wokół kwestii profesjonalnej edukacji akademickiej studentów kierunku Praca socjalna, w zakresie problemów prawnych oraz dostarczenia wiedzy z dziedziny prawa, czyniącej świadczoną przez nich pomoc bardziej efektywną i prowadzącą do realnego usamodzielnienia beneficjenta. W pracy podkreślono wagę wiedzy o charakterze prawnym w pracy z osobą objętą oparciem społecznym. Starano się ukazać problemy towarzyszące współczesnemu procesowi stosowania prawa, które polegają na niestabilności stanu prawnego spowodowanego ciągłymi zmianami przepisów oraz niejednoznaczności interpretacyjnej wielu istotnych przepisów. Zwrócono uwagę na konieczność praktycznego podejścia do procesu kształcenia przyszłych pracowników socjalnych w zakresie problematyki prawnej.

Charakter współczesnego pomagania. Rozważania o podstawie prawnej i pedagogicznej

Pomoc i wsparcie świadczone obecnie jednostkom niemogącym samodzielnie przezwyciężyć trudnej sytuacji życiowej, w której się znalazły, odgrywa ważną rolę w aktywności państwa związanej ze sferą socjalną. Należy jednak pamiętać, iż działania o charakterze pomocowym podejmowane w procesie wsparcia jednostki i rodziny powinny umożliwiać wspomaganym podmiotom wyjście z trudnej sytuacji życiowej, z wykorzystaniem własnych

---

³ E. Kantowicz, *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem – dylematy etyczne pracy socjalnej*, [w:] *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, red. M. Czechowska-Bieluga, A. Kanios, L. Adamowska, Kraków 2010, s. 15-16.

⁴ J. Szmagałski, *Profesjonalizacja pracy socjalnej. Wyzwania dla Europy*, [w:] *Profesje społeczne w Europie. Z problemów kształcenia i działania*, red. E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski, Katowice 2001, s. 212 i n.

⁵ E. Kantowicz, *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem*, s. 19.

⁶ Por. J.-M. Barbier, *Działanie w kształceniu i pracy socjalnej. Analiza podejść*, Katowice 2006, cyt za: E. Kantowicz, *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem*, s. 19.

kompetencji, możliwości i zasobów⁷. Zasada ta, określana mianem zasady pomocniczości, ma charakter uniwersalny i opiera się na niej organizacja oraz działalność pomocy społecznej nie tylko w Polsce.

System pomocy społecznej w Polsce regulowany jest przez przepisy Ustawy o pomocy społecznej, która w art. 3, nawiązując do wspomnianej już zasady pomocniczości, stanowi, iż świadczona pomoc powinna polegać na wspieraniu osób i rodzin w wysiłkach zmierzających do umożliwienia im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka⁸, ale nie wyręczać zarazem zobowiązanych do działania obywateli, gdyż zagraża to procesowi ich aktywizacji. Państwo nie może ograniczać inicjatywy obywateli, pozbawiać ich możliwości wyboru, czy przejmować odpowiedzialności za ich działania⁹. Udzielane wsparcie powinno mieć charakter korygujący, ale zarazem być tak zwaną „pomocą do samopomocy” (zasada subsydiarnego wsparcia). Cechą tej pomocy powinien być jej przejściowy charakter i mobilizacja wspieranych do samoaktywizacji, oparta na posiadanym przez jednostkę, rodzinę, czy społeczność potencjale, częstokroć diagnozowanym i uświadamianym w ramach procesu pomocowego¹⁰. Działania podejmowane wobec podmiotów objętych procesem pomocowym mają więc charakter wspierająco-aktywizujący.

Przepisy Ustawy o pomocy społecznej przewidują sytuacje, które wymagają zaingerowania państwa w życie jednostki i jej rodziny¹¹. Konieczność udzielenia oparcia wynika ze stanu zdrowia beneficjenta (niepełnosprawność lub długotrwała choroba), potrzeby ochrony dziecka i rodziny, trudności w przystosowaniu się do funkcjonowania w społeczeństwie po okresie przebywania w instytucji o charakterze izolacyjnym (zakładzie karnym, zakładzie poprawczym), lub w różnych formach pieczy zastępczej, problemie uzależnienia, czy też sytuacji nagłej i nieprzewidzianej¹². Wymienione przyczyny będące podstawą podjęcia działania pomocowego przez kompetentne organy państwowe mają charakter przykładowy. Jako drugi warunek uzyskania pomocy wymieniana jest niemożność samodzielnego przezwyciężenia wyżej wymienionych trudności przez klienta.

Ważną i niedocenianą umiejętnością podmiotów dostarczających wsparcia jest znalezienie momentu, w którym, z uwagi na poprawę sytuacji wspieranego, należy modyfikować formy świadczonej mu pomocy, zredukować jej zasięg tak, aby ostatecznie odstąpić od jej dostarczania. Zaburzenie równowa-

⁷ Art. 2 Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU 2018, poz. 1508 ze zm.).

⁸ Art. 3 ust. 1 Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

⁹ I. Sierpowska, *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 25.

¹⁰ Por. J. Rajewska de Mezer, *Rozważania dotyczące aktywizującej roli podmiotów systemu pomocy społecznej*, [w:] *Animacja w środowisku. O potrzebie kreowania działań lokalnych (teoria a praktyka społeczna)*, red. K. Segiet, K. Słupska, A. Tokaj, Poznań 2017.

¹¹ W art. 7 Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

¹² I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*, Kraków 2006, s. 47.

gi pomiędzy podejmowanymi działaniami pomocowymi, kompensacyjnymi a aktywnością jednostki, polegające na nadmiernym wspomaganiu podmiotu wchodzącym w zakres jego kompetencji, może powodować wyuczoną bezradność wspieranego i doprowadzić do przeniesienia odpowiedzialności za podejmowane decyzje na podmiot wspierający¹³. Należy zauważyć, iż działania nadmiernie ingerujące – w ramach świadczonej pomocy – mogą spowodować pozbawienie wspieranego samodzielności i samoaktywności.

Udzielana pomoc powinna prowadzić do wyposażenia człowieka w kompetencje konieczne do podjęcia działania noszącego cechy samopomocy i przeciwdziałającego jego społecznej marginalizacji. Pomoc świadczona niewłaściwie, niekonstruktywna może natomiast powodować utrwalenie się niepoprawnego sposobu funkcjonowania społecznego jednostki, czy rodziny, a w konsekwencji zaburzenia poprawnego przebiegu procesu socjalizacji wychowujących się w niej dzieci.

We współczesnym podejściu do pracy socjalnej beneficjent postrzegany jest jako podmiot posiadający własne siły i zasoby, zdolny do podejmowania decyzji dotyczących swojego życia, oraz mogący pełnoprawnie współpracować w wyjściu z trudności, natomiast pracownik socjalny wchodzi w rolę swego rodzaju „partnera realcji”, czy „facylitatora”¹⁴ procesu, towarzysząc wspieranemu w zmianie. Występujący w tak istotnej roli pracownik socjalny zobligowany jest do posiadania szerokiej interdyscyplinarnej wiedzy z zakresu różnych dziedzin nauki, w tym z socjologii, pedagogiki, psychologii oraz prawa.

Zagadnienia prawne w pracy pracownika socjalnego

Problemy o charakterze prawnym, którym stawia czoła pracownik socjalny oraz współpracujący z nim asystent rodziny, stanowią znaczną część ich pracy zawodowej. Dotyczą bardzo szerokiej problematyki – od prawa cywilnego, spadkowego, rodzinnego i opiekuńczego, po kwestie prawa pracy, aktywizacji osób bezrobotnych, czy sprawy dotyczące ustalenia stopni niepełnosprawności, pomoc osobom z chorobami psychicznymi, na udzielaniu pomocy o charakterze postpenitencjarnym skończywszy. Kwestie te przyjmują charakter prawa materialnego oraz procedury administracyjnej, jak też cywilnej, a czasami także karnej.

¹³ J. Rajewska de Mezer, *Rozważania*, s. 241.

¹⁴ T. Kaźmierczak, *Czy praca socjalna w Polsce jest nowoczesna?* [w:] *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, red. W. Szymczak, Lublin 2009, s. 93.

Diagnozowanie problemu lub problemów niemożności przezwyciężenia trudności życiowych przez klienta, oparte na analizie, treści wywiadu środowiskowego, innych dostępnych informacji i dopuszczalnych w sprawie dowodów, wymaga wiedzy i doświadczenia. Natomiast, właściwie dokonana diagnoza pozwala na skonstruowanie planu pomocowego skoncentrowanego na rozwiązaniu konkretnego problemu/problemów. W procesie diagnozowania, analizy i projektowania wsparcia nieodzowna jest wiedza obejmująca problematykę Ustawy o pomocy społecznej i towarzyszących jej aktów wykonawczych. Jednakże, dopiero właściwa interpretacja i stosowanie przepisów ustaw, będących wynikiem znajomości regulacji prawnych, pozwala na aktywizujące wsparcie klienta¹⁵.

Przepis art. 119 wspomnianej już w niniejszych rozważaniach Ustawy o pomocy społecznej wśród zadań nałożonych na pracownika socjalnego wymienia między innymi prowadzenie pracy socjalnej z klientem i jego rodziną, dokonywanie analizy i oceny zjawisk powodujących konieczność dostarczenia pomocy, udzielanie informacji oraz wsparcia osobom potrzebującym w rozwiązywaniu ich problemów życiowych, skuteczne posługiwanie się regulacjami prawa w realizacji ustawowych zadań, pomoc w uzyskaniu dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej poradnictwa, pobudzanie społecznej aktywności oraz inspirowanie działań samopomocowych, współpracę i współdziałanie w procesie pomocowym z innymi specjalistami różnych dziedzin, inicjowanie nowych form pomocy osobom i rodzinom będącym w trudnej sytuacji życiowej, współuczestniczenie w inspirowaniu, opracowaniu, wdrożeniu oraz rozwijaniu regionalnych i lokalnych programów pomocy społecznej ukierunkowanych na podniesienie jakości życia¹⁶.

Jak wynika z powyższego, ustawodawca nakłada na pracowników socjalnych obowiązek udzielania klientom pełnej informacji o przysługujących im świadczeniach oraz innych dostępnych formach pomocy. Obliguje to pracowników pomocy społecznej do posiadania aktualnej i pełnej wiedzy na temat obowiązujących rodzajów świadczeń oraz przesłanek ich nabycia. Wymaga znajomości zarówno norm prawa administracyjnego materialnego (do którego zaliczamy prawo socjalne, prawo rodzinne, prawo zabezpieczenia społecznego)¹⁷, jak i przepisów o charakterze proceduralnym, regulujących postępowanie w sprawie nabycia świadczeń (np. procedury administracyjnej)¹⁸.

¹⁵ J. Rajewska de Mezer, *Wiedza z zakresu zagadnień prawnych w pracy pracownika socjalnego*, Studia Edukacyjne, 2018, 49, s. 360.

¹⁶ Art. 119 ust. 1 Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

¹⁷ Szerzej: I. Sierpowska, *Prawo pomocy społecznej*.

¹⁸ Regulacje dotyczące procedury administracyjnej znajdują się w Ustawie z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (DzU 2018, poz. 1508 ze zm.).

Często osoba korzystająca z pomocy społecznej pobiera również świadczenia rodzinne (zasilek rodzinny z dodatkami), świadczenie rodzicielskie, specjalny zasiłek opiekuńczy, czy świadczenie pielęgnacyjne, świadczenie z funduszu alimentacyjnego, czy dodatek mieszkaniowy. Akty prawne regulujące powyższe zagadnienia wymagają znajomości innych unormowań, do których treści odsyłają, ich przepisy nie zawsze są jednoznaczne interpretacyjnie, co budzi wątpliwości w przypadku stwierdzenia istnienia przesłanek ustawowych nabycia świadczenia. Należy zauważyć, że z niejednoznacznością interpretacyjną przepisów możemy spotkać się zarówno w dziedzinie prawa socjalnego (problematyka objęta Ustawą o pomocy społecznej, Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Ustawą o świadczeniach rodzinnych), jak i przy rozwiązywaniu problemów pochodzących z innych działów prawa, z którymi beneficjent zwraca się do wspierającego go pracownika socjalnego. Właściwe stosowanie prawa utrudnia ulegająca ciągłym zmianom treść przepisów, zaburzająca poczucie stabilności sytuacji prawnej obywatela.

Problemy o charakterze prawnym wywierają często bezpośredni wpływ na sytuację osobistą, rodzinną, majątkową, finansową, czy zawodową klienta, a ich rozwiązanie może doprowadzić do poprawy funkcjonowania człowieka i jego rodziny w różnych sferach ich życia. Dotyczą one spraw z zakresu prawa socjalnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa zabezpieczenia społecznego, z zakresu prawa pracy, i aspektów prawnych bezrobocia, problemów zatrudniania oraz rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Wiele spraw pochodzi z dziedziny prawa cywilnego, spadkowego, bankowego, ale także sfery prawa karnego i penitencjarnego¹⁹.

Pracownik socjalny udziela swojemu klientowi pomocy w przypadku wystąpienia problemów prawnych w różnym zakresie, zależnie od swojej wiedzy i kompetencji oraz, co równie ważne, możliwości intelektualnych i kompetencji wspieranych w zrozumieniu problemu, opartych także na wcześniejszych doświadczeniach ze styczności z zagadnieniami prawnymi.

W przeważającej liczbie przypadków wspierany wymaga pomocy w sporządzeniu pisma procesowego (pozwów, różnorodnych wniosków, odpowiedzi na pisma procesowe, odwołań od decyzji różnych organów administracji)²⁰. W sprawach skomplikowanych, wymagających specjalistycznej wiedzy prawnej, pracownik socjalny ma możliwość skierowania klienta do świadczącego bezpłatne poradnictwo prawne współpracującego z danym ośrodkiem

¹⁹ Szerzej: J. Rajewska de Mezer, *Wiedza z zakresu zagadnień prawnych*, s. 364-366.

²⁰ J. Rajewska de Mezer, *Rola poradnictwa specjalistycznego we wsparciu rodziny w funkcji wychowawczej*, [w:] *Młodość między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczyk, Poznań 2017, s. 195.

prawnika. Istnieje też obowiązek zapewnienia przez państwo obywatelom dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej, która świadczona jest we wskazanych punktach. Poradnictwo prawne realizowane jest przede wszystkim poprzez udzielanie informacji o obowiązujących przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony praw lokatorów²¹. Oczywiście, wyszczególnione ustawowo dziedziny prawa, w których udziela się porady, mają charakter przykładowy, bowiem w razie konieczności przekazywana jest klientowi informacja, czy pomoc, także w zakresie innych dziedzin prawa, których dotyczy problem. Udzielenie klientowi informacji z zakresu problemów prawnych ma istotne znaczenie dla jego dalszego postępowania formalnego, dając mu szansę na podjęcie działań zmierzających do ochrony jego praw, uzyskania głębszej świadomości problemu, który przy wsparciu organu pomocy społecznej będzie starał się rozwiązać.

Pomoc w rozwiązaniu problemów prawnych klienta zawiera również element edukacyjny – pozwala na zapoznanie beneficjenta z procedurami działania poszczególnych organów państwa, terminami, w których należy podjąć działanie, przesłankami uzyskania poszczególnych świadczeń. Ma ona na celu zobiektywizowanie posiadanego przez klienta postrzegania sytuacji na gruncie obowiązującego prawa i zapoznanie go ze skutkami prawnymi poszczególnych zaproponowanych mu rozwiązań²². Daje tak istotne w procesie usamodzielniania poczucie samodzielności, sprawstwa, oraz odpowiedzialności za podjęte działanie. Klient działając przy towarzyszącym wsparciu pracowników socjalnych, ma możliwość uzyskania nowych kompetencji do działania.

Właściwe wsparcie dostarczane klientowi w ramach pracy socjalnej wymaga jednak, jak już wspomniano wyżej, posiadania szerokiej, interdyscyplinarnej wiedzy umożliwiającej analizę sytuacji i oparte na niej wnioski, które wiedzie do projektowania skierowanej na rozwiązanie konkretnego problemu pomocy. Studia licencjackie

(...) zgodnie z minimum programowym obowiązującym na kierunku praca socjalna, powinny się wiązać z przygotowaniem teoretycznym do podstawowych modeli pracy socjalnej, opartych na interdyscyplinarnej wiedzy²³.

Często jednak pojawia się – akcentowany przez badaczy zagadnienia, ale także samych pracowników socjalnych – problem rozdzwięku pomiędzy

²¹ Art. 46 Ustawy o pomocy społecznej reguluje kwestie świadczenia polegającego na specjalistycznym poradnictwie prawnym.

²² J. Rajewska de Mezer, *Rola poradnictwa prawnego jako formy wsparcia beneficjenta pomocy społecznej*, [w:] *Poradnictwo. Kolejne przybliżenia*, red. M. Piorunek, Toruń 2011, s. 189-190.

²³ A.E. Michalska, *Warunki efektywnego kształcenia pracowników socjalnych*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 2016, XXIX, 1, s. 9.

uzyskiwaną podczas studiów wiedzą (zgodną z programem kształcenia) a informacjami i umiejętnościami faktycznie niezbędnymi i użytecznymi w codziennej pracy zawodowej pracownika socjalnego. Podkreślana jest również kwestia dysproporcji w sposobie wykorzystania czasu pracy, która polega na poświęcaniu go głównie na czynności o charakterze formalnym, administracyjnym (wypełnianie dokumentacji, sporządzanie sprawozdań), zamiast możliwości poświęcenia go na pracę socjalną z klientem²⁴.

Przepisy Ustawy o pomocy społecznej zawierają warunki dotyczące wykształcenia osoby chcącej wykonywać zawód pracownika socjalnego²⁵.

Studenci, przyszli pracownicy socjalni, powinni mieć umiejętności prawidłowego rozpoznawania trudnej sytuacji człowieka, analizowania uwarunkowań prawnych sytuacji trudnych, planowania udzielanych form pomocy odpowiednich do zdiagnozowanych potrzeb, współpracy ze specjalistami różnych dziedzin, w tym psychologami, prawnikami. Efektywne świadczenie pomocy beneficjentowi pomocy społecznej wymaga więc wśród wielu innych umiejętności nabycia wiedzy w zakresie analizy uwarunkowań prawnych różnych sytuacji, a to domaga się znajomości regulacji prawnych właściwych dla tej dziedziny.

Przedmioty o charakterze prawnym w programach studiów na kierunku Praca socjalna na wybranych uczelniach wyższych w Polsce - wyniki badań pilotażowych

Praca socjalna jako kierunek funkcjonuje, zgodnie z obowiązującymi obecnie przepisami, na większości uczelni wyższych w Polsce. Z uwagi na przyjęty do rozważań problem, w ramach badań pilotażowych autorka zapo-

---

²⁴ Szerzej: Tamże; T. Kaźmierczak, *Pracownicy socjalni, kapitał ludzki, profesjonalna praktyka*, [w:] *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*, red. M. Rymśza, Warszawa 2012; M. Rymśza (red.), *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną, a urzędem*, Warszawa 2012; J. Rajewska de Mezer, *Wiedza z zakresu zagadnień prawnych*.

²⁵ Art. 116 ust. 1 i 2 Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej: Pracownikiem socjalnym może być osoba, która posiada dyplom ukończenia kolegium pracowników służb społecznych, albo która ukończyła studia wyższe na kierunku praca socjalna, lub też osoba, która do 31 grudnia 2013 r. ukończyła studia wyższe o specjalności przygotowującej do zawodu pracownika socjalnego na jednym z kierunków: pedagogika, pedagogika specjalna, politologia, polityka społeczna, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie. Osoby, które ukończyły w nieprzekraczalnym terminie do 31 grudnia 2013 r. studia na specjalności przygotowującej do zawodu pracownika socjalnego prowadzonej na jednym z wymienionych wyżej kierunków objęte były regulacjami Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 25 stycznia 2008 r. w sprawie specjalności przygotowującej do zawodu pracownika socjalnego realizowanej w szkołach wyższych (DzU 2008, nr 27, poz. 158).

znała się z ofertą kształcenia na kierunku Praca socjalna (studia I i II stopnia) 18 uczelni wyższych funkcjonujących na terenie Polski pod kątem występowania w programach studiów na kierunku Praca socjalna przedmiotów o tematyce prawnej.

Celem badań było uzyskanie wiedzy na temat liczby przedmiotów o charakterze prawnym w programach nauczania studentów kierunku Praca socjalna na poszczególnych badanych uczelniach, ich wymiaru godzinowego, rozmieszczenia na poszczególnych semestrach studiów.

Jak wynika z analizy programów i planów nauczania na kierunku Praca socjalna na poszczególnych uczelniach, w programach nauczania wszystkich badanych pojawiają się przedmioty o tematyce prawnej. Różna jest natomiast liczba przedmiotów o problematyce prawnej podczas studiów licencjackich i magisterskich, ich nazwy, zakres realizowanej problematyki, wymiar godzinowy, rozmieszczenie przedmiotów na poszczególnych semestrach studiów. Sytuacja ta wynika z braku szczegółowych uregulowań prawnych, które zobowiązywałyby uczelnie prowadzące studia na omawianym kierunku do umieszczania w planach studiów danych określonych przedmiotów o tematyce prawnej w konkretnych semestrach na określonych poziomach kształcenia. Obserwuje się dużą dowolność w tym zakresie. Powyższe powoduje, że studenci odbywający część kursu na innej uczelni w ramach programów wymiany, mogą spotkać w programie przedmiot, który już odbyli i zaliczyli na wcześniejszym etapie. Zdarza się, iż studenci grupy zajęciowej kontynuujący naukę na studiach II stopnia (magisterskich) mieli kontakt podczas studiów I stopnia z przedmiotami z różnych, każdy z innej dziedziny prawa, w odmiennych, często bardzo odbiegających od siebie, wymiarach godzinowych. Utrudnia to dopasowanie omawianej problematyki do potrzeb grupy o różnym stanie wiedzy, umiejętnościach praktycznych i kompetencjach.

Przedmioty o charakterze prawnym realizowane są w różnych wymiarach godzinowych – od 5 godzin wykładu do 60 godzin przedmiotu, w podziale na formy wykładowe i ćwiczenia bądź konwersatoria. Niekiedy przyjmują tylko formę wykładową.

Na większości badanych uczelni (72,22%) prowadzących niniejszy kierunek, podczas procesu edukacyjnego pojawia się przeciętnie cztery do pięciu przedmiotów omawiających poszczególne dziedziny prawa, w odniesieniu do problemów obejmujących pracę pracownika socjalnego, różnych specjalności.

Największa liczba przedmiotów o charakterze prawnym pojawiających się w programach studiów dotyczy kwestii podstaw prawnych pomocy społecznej i przyjmują one takie nazwy, jak: Prawo socjalne, Prawne aspekty w pracy socjalnej, Prawo w pomocy społecznej, System prawny pomocy społecznej. Czasami poszerzane są o problematykę opieki i noszą nazwę Prawnych

Tabela 1

Przedmioty o tematyce prawnej w programach nauczania na kierunku Praca socjalna na wybranych, poddanych badaniu, uczelniach w Polsce²⁶

Nazwa przedmiotu	Liczba godzin	Studia licencjackie (I stopnia)	Studia magisterskie (II stopnia)	Razem
Prawo socjalne/ Prawne aspekty w pracy socjalnej/ Prawo w pomocy społecznej/ Wybrane zagadnienia prawa w pomocy społecznej/ System prawny pomocy społecznej/ Instytucje pomocy społecznej	15-60 h W*/K** Ćw***	12	7	19
Podstawy prawne zabezpieczenia społecznego	15-30h W/K	2	2	4
Prawo rodzinne i opiekuńcze/ Elementy prawa rodzinnego i opiekuńczego/ Wybrane zagadnienia prawa rodzinnego i ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej/ Prawne aspekty funkcjonowania rodziny	15-60 h W/K,Cw W	15	4	19
Wstęp do nauki o państwie i prawie/ Podstawy prawa/ Encyklopedia prawa	15-60h W/K, Ćw W	5	-	5
Podstawowe prawa i wolności człowieka/ Prawa człowieka starego	20-30h Wlub W/K	6	-	6
Prawo pracy/ Wybrane aspekty prawa pracy i zabezpieczenia społecznego	15-30h W/K	2	2	4
Wybrane zagadnienia prawa administracyjnego/ Elementy prawa administracyjnego/ Administracja publiczna i wybrane aspekty procedury administracyjnej	15-30h W	3	1	4
Prawo stowarzyszeń/ Organizacje pozarządowe w pomocy społecznej/ Trzeci sektor w pomocy społecznej	15-30h W/K	2	1	3

²⁶ J.Rajewska de Mezer, *Legal issues in the study programmes*, s. 25-26.

Wybrane zagadnienia z zakresu prawa, administracji, pracy, zamówień publicznych, rodzinnego i ochrony danych osobowych/ Wybrane zagadnienia prawa administracyjnego, cywilnego i karnego/ Wybrane zagadnienia prawa cywilnego, rodzinnego	20-30h W/K	1	2	3
System wsparcia rodziny	15h W/K	1	1	2
Wspieranie zatrudnienia oraz rehabilitacji osób niepełnosprawnych – podstawy prawne i organizacyjne/ System wsparcia osób z niepełnosprawnością/ System ochrony prawnej osób z niepełnosprawnością i zależnych	15– 25h W/Cw	3	1	4
Opieka prawna i kuratela	10h W	1	–	1
Wsparcie zatrudnienia, instytucje rynku pracy, zatrudnienie socjalne – organizacja i podstawy prawne	15-25h W/K	2	–	2
Prawne i kryminologiczne aspekty patologii społecznej i przestępczości	30h W	–	1	1
Elementy prawa karnego i wykroczeń	60h W	–	1	1

Opracowanie własne autorki.

*W – wykład, **K – konwersatorium, ***Ćw – ćwiczenia.

aspektów pracy socjalnej i opiekuńczej. W programach rozważanych uczelni, na pierwszym i drugim stopniu studiów kierunku Praca socjalna prowadzonych jest 19 przedmiotów omawiających powyższą problematykę. Studenci uzyskują wiedzę w zakresie funkcjonowania systemu pomocy społecznej w Polsce, przesłanek i procedury nabycia pomocy, rodzaju świadczeń, czy zasad obowiązujących przy udzielaniu wsparcia. Wymiar godzinowy tych przedmiotów jest różny i kształtuje się pomiędzy 15. godzinami wykładu na niektórych uczelniach, do 30, a nawet 60 godzin (wykład oraz ćwiczenia) zajęć na innych.

Niektóre uczelnie (4 z poddanych badaniu) proponują także przedmiot poszerzający wiedzę na temat wsparcia świadczonego przez państwo w zakresie kwestii zabezpieczenia społecznego. Przedmiot ten nosi nazwę Podstawy prawne zabezpieczenia społecznego i jest prowadzony w wymiarze 15-30 godzin, najczęściej wykładu lub wykładu z konwersatoriami. Słuchacze otrzymują istotną dla ich przyszłej pracy z beneficjentem wiedzę dotyczącą problemu świadczeń emerytalnych, rentowych, świadczeń zdrowotnych,

przysługujących z tytułu choroby, czy macierzyństwa oraz procedur i przesłańek ich nabycia.

Większość, bo aż 83% branych pod uwagę w badaniach uczelni wyższych (prowadzących kierunek Praca socjalna), przewiduje w programach studiów niezwykle istotne zagadnienia z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, poszerzając je o zagadnienia pieczy zastępczej oraz zagadnienia dotyczące świadczeń rodzinnych oraz świadczeń z funduszu alimentacyjnego. Przedmiotom tym nadano, w zależności od uczelni, nazwy: Prawo rodzinne i opiekuńcze lub Elementy prawa rodzinnego i opiekuńczego, z kolei na innych uczelniach przedmiot ten figuruje pod nazwą Wybrane zagadnienia prawa rodzinnego i ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Kwestie te występują w programach nauczania w wymiarze przeciętnie 30 godzin lekcyjnych (albo samego wykładu, albo w podziale na 15 godzin wykładu i tyle samo ćwiczeń lub konwersatoriów). Na niektórych uczelniach zagadnienia dotyczące prawa rodzinnego występują w programach nauczania zarówno na studiach licencjackich, jak i magisterskich (jest tak w przypadku 4 uczelni), stąd w tabeli powyżej, w kolumnie „razem” pojawiła się liczba 19. Z uwagi na wielość problemów z zakresu funkcjonowania rodziny, w tym prawnych (np. sprawy majątkowe małżeńskie, odpowiedzialność za zobowiązania finansowe małżonków, konflikty małżeńskie, kwestie związane z alimentacją na rzecz dziecka, czy drugiego małżonka, wsparciem rodziny w sytuacji ingerencji w wykonywanie władzy rodzicielskiej, regulacją kontaktów pomiędzy rodzicami a dziećmi, pieczą zastępczą, problemem ustanowienia i wykonywania opieki prawnej), którym czoła muszą stawiać pracownicy socjalni pracujący z wymagającym wsparcia klientem, tematyki tej nie powinno zabraknąć w procesie kształcenia pracowników socjalnych.

Przedmioty takie, jak: Wstęp do nauki o państwie i prawie (przyjmujący na innych uczelniach nazwę: Podstawy prawa lub Encyklopedia prawa) oraz Podstawowe prawa i wolności człowieka (dotyczący problematyki szeroko rozumianych praw człowieka), czy omawiający zawężoną w stosunku do poprzedniego problematykę: Prawa człowieka starego, występują w badanych programach w liczbie jedenastu, wszystkie na studiach licencjackich, i dają studentowi obraz funkcjonowania systemu prawnego w Polsce oraz wiedzę dotyczącą zasad konstytucyjnych, hierarchii aktów prawnych, podstawowych praw, wolności i obowiązków człowieka i obywatela.

Z punktu widzenia legalności działania pracownika socjalnego prowadzącego postępowanie administracyjne w celu przyznania pomocy, w tym w formie decyzji administracyjnych, niezwykle istotna jest wiedza z zakresu postępowania administracyjnego. Konieczna jest znajomość reguł wszczynania postępowania, zasad jego prowadzenia, ustawowo określonych terminów dokonywania poszczególnych czynności, przesłańek zawieszenia postę-

powania administracyjnego, jego umarzania, czy wznawiania. Nieodzwonne jest właściwe, oparte na profesjonalnej wiedzy, konstruowanie podstawy prawnej rozstrzygnięcia oraz oparte na udokumentowanych faktach jego uzasadnienia. Zdarza się, że organ drugiej instancji, który rozstrzyga w sprawie odwołania od decyzji złożonego przez stronę postępowania, uchyla decyzję administracyjną, przekazując sprawę do ponownego rozpoznania z powodu uchybienia formalnego, proceduralnego, nie przesądzając o istocie sprawy, a więc nie odnosząc się do merytorycznego jej rozwiązania. Kolejne nowelizacje przepisów przynoszą istotne zmiany dotychczasowych regulacji, wprowadzając nowe formy załatwienia sprawy, choćby pojawienie się postępowania mediacyjnego w administracji, a to wymaga ciągłego nabywania i systematyzowania wiedzy. Z uwagi na powyższe, elementy wiedzy z zakresu procedury administracyjnej powinny obligatoryjnie znaleźć się w programach nauczania na kierunku Praca socjalna. W poddanych badaniom programach przedmiot: Wybrane zagadnienia prawa administracyjnego (noszący też w innych programach nazwę: Elementy prawa administracyjnego lub Administracja publiczna i wybrane aspekty procedury administracyjnej) wystąpił zaledwie czterokrotnie jako omawiający tylko problematykę procedury administracyjnej. Natomiast, w przypadku dwóch przedmiotów postępowanie administracyjne stanowi tylko jedną z kilku kwestii poza innymi dziedzinami prawa objętych studiami w ramach przedmiotu (np. Wybrane zagadnienia z zakresu prawa, administracji, pracy, zamówień publicznych, rodzinnego i ochrony danych osobowych, czy Wybrane zagadnienia prawa administracyjnego, cywilnego i karnego).

Klienci pomocy społecznej wymagają często wsparcia w rozwiązaniu problemów wynikających ze stosunku pracy, ich aktywizacji zawodowej. Czasami borykają się z brakiem pracy, dlatego podstawowa wiedza z zakresu prawa pracy i problematyki przeciwdziałania bezrobociu ułatwia pracownikowi socjalnemu udzielenie pomocy, wskazanie kierunku postępowania, instytucji ułatwiających zaistnienie na rynku pracy. W poddanych badaniu programach nauczania znalazły się zaledwie cztery przedmioty o tej tematyce (Prawo pracy, czy Wybrane aspekty prawa pracy i zabezpieczenia społecznego). Wymiar godzinowy tych zajęć kształtuje się pomiędzy 15 a 30 godzin lekcyjnych. Kwestie zatrudnienia, działań podejmowanych w kierunku przeciwdziałania bezrobociu znalazły się też w przedmiocie proponowanym przez jedną z uczelni pod nazwą: Wsparcie zatrudnienia, instytucje rynku pracy, zatrudnienie socjalne – organizacja i podstawy prawne. Wspomniana powyższej problematyka stanowi też jeden z tematów omawianych w zakresie przedmiotu Podstawy prawa, czy Encyklopedii prawa lub przedmiotu Prawo w pomocy społecznej oraz Prawo w pracy socjalnej. Praktyka wskazuje, że dla właściwego projektowania pomocy klientowi, wsparciu go w pro-

ceie usamodzielnienia, konieczne jest uwzględnienie jego sytuacji zawodowej, zarobkowej, jak również rozważenie przyczyn pozostawania bez pracy i podjęcie próby jego aktywizacji zawodowej.

Niektóre uczelnie kształcące pracowników socjalnych proponują przedmioty prawne, które w swej treści mieszczą problemy z różnych dziedzin prawa (np. Wybrane zagadnienia z zakresu prawa, administracji, pracy, zamówień publicznych, rodzinnego i ochrony danych osobowych, czy też Wybrane zagadnienia prawa administracyjnego, cywilnego i karnego, Wybrane zagadnienia prawa cywilnego, rodzinnego). Jednakże, z uwagi na rozległość problemów koniecznych do rozważenia przyjęte rozwiązanie pozwala jedynie na zaakcentowanie wątków, które powinny być samodzielnie pogłębione przez studium.

Kwestie funkcjonowania osób z niepełnosprawnością, wsparcie ich w różnych aspektach życia, będące jednym z zadań pracowników socjalnych, wymaga od nich wiedzy z zakresu zagadnień prawnych dotyczących problemu niepełnosprawności. Na niektórych uczelniach na kierunku Praca socjalna prowadzi się więc przedmioty wyposażające studenta w wiedzę istotną w tym zakresie, na przykład System ochrony prawnej osób z niepełnosprawnością i zależnych, Wspieranie zatrudnienia oraz rehabilitacji osób niepełnosprawnych – podstawy prawne i organizacyjne, System wsparcia osób z niepełnosprawnością, czy Opieka prawna i kuratela. W poddanych badaniu programach znalazło się zaledwie pięć przedmiotów kształcących w tej materii. Problematyka powyższa stanowi też niekiedy jedno z zagadnień poruszanych w ramach przedmiotów o charakterze prawnym, takich jak: Encyklopedia prawa, Elementy/Podstawy prawa, czy Prawne podstawy pomocy społecznej. Z uwagi na częste występowanie niepełnosprawności (fizycznej oraz mentalnej) wśród klientów pomocy społecznej i ich rodzin, problemów związanych z uzyskiwaniem statusu osoby niepełnosprawnej, procedurami przed powiatowymi i wojewódzkimi zespołami do orzekania o niepełnosprawności, leczeniem i rehabilitacją (społeczną i zawodową) tych osób, kwestią ich aktywizacji zawodowej i warunków zatrudnienia, problematyka niepełnosprawności powinna być obligatoryjnie włączona do programów nauczania studentów Pracy socjalnej w wymiarze przynajmniej pięciu godzin lekcyjnych wykładu.

Klientami pomocy społecznej są także osoby wchodzące w konflikt z prawem karnym, skazane na kary, w tym pozbawienia wolności oraz ich bliscy. Wymagają oni właściwego aktywizującego i niemarginalizującego podejścia w procesie pomocowym, aby ich readaptacja społeczna, powrót do życia w środowisku otwartym, ponowne wejście w role społeczne przebiegło prawidłowo. Proces pomagania takim osobom w ponownej adaptacji społecznej jest trudny i narażony na niepowodzenie, z uwagi na szereg czynników

o charakterze negatywnym zaburzających jego przebieg. W relacjach skazanego z otoczeniem pojawia się problem stygmatyzowania i wykluczenia ze strony rodziny, dotychczasowych przyjaciół, środowiska współpracowników, mieszkańców danej miejscowości. Powyższe utrudnia lub uniemożliwia powrót do miejsca zamieszkania, wejście w rolę pracowniczą, zdobycie środków utrzymania i tym podobne. Kwestią, o której nie można zapomnieć jest również stosunek pomagającego (pracownika socjalnego) do klienta – sprawcy czynu karalnego, który zwraca się o pomoc po opuszczeniu zakładu karnego. Postawa akceptująca człowieka, a nie czyn potępiany społecznie, za który poniósł on już odpowiedzialność, próba zaniechania oceniania i osądzania oraz profesjonalne działanie w celu pomocy i aktywizacji beneficjenta jest jednym z istotnych czynników ułatwiających proces powrotu do funkcjonowania w społeczeństwie. Ta trudna problematyka wymaga wiedzy z zakresu różnych dziedzin, w tym także będącego przedmiotem rozważań prawa. Kursy w tym zakresie pojawiły się w programach nauczania jednej z uczelni w postaci dwóch przedmiotów: Prawne i kryminologiczne aspekty patologii społecznej i przestępczości oraz Elementy prawa karnego i wykroczeń. Elementy prawa karnego, procedury karnej, prawa karnego wykonawczego występują także jako jeden z tematów realizowanych w zakresie programu przedmiotu Encyklopedia prawa lub Prawo w pomocy społecznej, co pozwala przyszłym pracownikom socjalnym na zdobycie choć podstawowej wiedzy dotyczącej problematyki przestępstwa, kary, środków karnych i kompensacyjnych, zabezpieczających, czy służących poddaniu sprawcy próbie i tym podobnych.

Element praktyki w zakresie zagadnień prawnych w edukacji studentów pracy socjalnej

Teoretycy i praktycy pracy socjalnej poddając analizie poziomy refleksyjności studentów pracy socjalnej, podkreślają znaczenie wieloaspektowych strategii uczenia się i rozwoju dla rozwijania praktycznej refleksyjności studenta²⁷.

Dla przyszłego efektywnego działania pracowników socjalnych istotne jest posiadanie wiedzy o charakterze teoretycznym i praktycznym. W wielu przypadkach kształcenie pracowników socjalnych w dziedzinie zagadnień prawnych polega na przekazywaniu im wiedzy teoretycznej, zapoznawaniu z tekstami poszczególnych aktów prawnych, nie popartym ćwiczeniami o charakterze praktycznym, co przy niewłaściwym zrozumieniu problemu

²⁷ S. Houston, *Jurgen Habermas, [w:] Praca socjalna. Teorie i metody. Podręcznik akademicki*, red. J. Szmagałski, Warszawa 2012, s. 32 i n.

powoduje często mylne interpretowanie i błędy w stosowaniu prawa. W procesie nauczania powinny znaleźć się elementy wyposażające studentów kierunku Praca socjalna w takie kompetencje praktyczne, jak:

- praca nad rozwiązywaniem kazusów – przypadków prezentujących określony problem – stan faktyczny, z jakim może spotkać się pracownik w życiu zawodowym;

- nauka tworzenia pism procesowych (pozwów, wniosków do sądu, odwołań od decyzji organów administracji, apelacji) oraz odpowiedzi na nie;

- wiedza praktyczna z zakresu procedury administracyjnej i cywilnej, pozwalająca na właściwe, terminowe i zgodne z wymogami ustawowymi formułowanie pism w sprawach i oparte na zasadzie legalności prowadzenie postępowań;

- wiedza dotycząca uprawnień oraz kompetencji innych organów, instytucji, z którymi w procesie wsparcia klienta pracownik socjalny musi współdziałać²⁸.

Aby pokazać studentom praktyczny wymiar prawa i jego zastosowanie w życiu, stosuje się w ramach zajęć z przedmiotów prawnych wizyty studentów w sądach, na przykład rejonowych, wydziałach rodzinnych i nieletnich, w celu uczestniczenia w rozprawach dotyczących problemów z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego. Studenci proszeni są o sporządzenie pisemnego sprawozdania z rozprawy, z krótką refleksją na temat sprawy, w której jako obserwatorzy brali udział, instytucji sądu, relacji na sali sądowej. Obserwują rolę, jaką w działaniach pomocowych, ingerencyjnych odgrywa sąd, kuratorzy rodzinni, czy podmioty pomocy społecznej (w zakresie udzielanych informacji o sytuacji rodziny, żyjących w niej dzieci, problemach wychowawczych, materialnych, wynikających z uzależnienia itp.). Ich sprawozdania zawierają szereg istotnych przemyśleń dotyczących funkcjonowania rodziny, roli rodziców, możliwości wsparcia rodziny z użyciem dostępnych ustawowo narzędzi), a uczestnictwo w sprawie wpływa na rozwój wspomnianej wyżej praktycznej refleksyjności.

Regulacje prawne, nie tylko w zakresie prawa szeroko pojętej pomocy społecznej ciągle się zmieniają. Nowelizacjom ulegają przepisy prawa materialnego i procesowego, dlatego ważną formą wsparcia pracownika socjalnego i zapewnienia mu bezpieczeństwa formalnego pracy jest udział w szkoleniach, konferencjach, seminariach, które aktualizują jego wiedzę, informują o zaistniałych zmianach przepisów i aktualnym orzecznictwie.

Duże znaczenie dla właściwego stosowania prawa ma także umiejętność poszukiwania obowiązujących tekstów aktów prawnych oraz orzecznictwa sądowego. Dlatego, konieczne jest wyposażenie zarówno pracowników so-

²⁸ Por. J. Rajewska de Mezer, *Wiedza z zakresu zagadnień prawnych*, s. 370.

cyjnych, jak i studentów Pracy socjalnej w umiejętności korzystania z programów komputerowych zapewniających dostęp do treści obowiązujących przepisów (jak np. Lex Omega, Lex Polonica, Lex Gamma, Lex Sigma). Poza obrazem aktualnego stanu prawnego programy te umożliwiają zapoznanie się z orzeczeniami Naczelnego Sądu Administracyjnego, wojewódzkich sądów administracyjnych, Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych. Dają dostęp do też piśmiennictwa oraz wzorów pism urzędowych. Co istotne, zawierają ujednocnione teksty aktów prawnych z kompletnymi metrykami i skanami aktów prawnych opublikowanych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim. Pozwalają także, dzięki zastosowaniu odpowiednich metod wyszukiwania, na niezwłoczne uzyskanie informacji o treści danego aktu prawnego, czy konkretnego przepisu oraz związanego z nim orzecznictwa²⁹. Stosowanie programów zawierających powyżej opisane treści ułatwia istotnie pracę pracownika socjalnego, w procesie opartego na ustawie świadczenia pomocy beneficjentowi. Dlatego, umiejętności posługiwania się nimi powinni uzyskiwać studenci przygotowujący się do pracy w zawodzie pracownika socjalnego.

Zakończenie

Realizacja idei pracy socjalnej, opartej na zasadzie pomocniczości, podejmowanej z klientem, zmierzającej do dania mu wsparcia w celu samodzielnego zaistnienia na płaszczyźnie życia społecznego w różnych jego sferach, jest ogromnym wyzwaniem. Stanowi podstawę realizacji postulatów budowy społeczeństwa odpowiedzialnego, świadomego, samostanowiącego, w którym jednostki świadome, profesjonalnie przygotowane dają wsparcie potrzebującym w sytuacjach upoważniających je do ingerencji w funkcjonowanie innych. Proces budowy takiego społeczeństwa jest długotrwały, wymaga zmiany sposobu myślenia, wzorów funkcjonowania w poszczególnych rolach. Wymaga także zmiany sposobu postrzegania funkcji i znaczenia działań pomocowych świadczonych przez państwo, poprzez zaakcentowanie ich aktywizującego do samopomocy charakteru. Nowoczesna pomoc społeczna odgrywa rolę aktywizującą obywateli, wspierającą w uzyskaniu przez nich kompetencji, wykształceniu odpowiedzialności za podejmowane działania i poczucia sprawstwa.

Stawiane przed współczesną pomocą społeczną zadania wymagają od pracownika socjalnego posiadania szerokiej wiedzy, a w jej ramach wiedzy formalnej z zakresu przepisów obowiązującego prawa materialnego (róż-

²⁹ Tamże, s. 370-371.

nych dziedzin) i procesowego. Jej posiadanie jest warunkiem koniecznym dla właściwej realizacji nałożonych na niego ustawowo zadań związanych z profilaktyką, wsparciem i aktywizacją klienta pomocy społecznej, konstruowaniem oraz realizacją metodycznych działań w ramach pracy socjalnej. Interpretowane i stosowane zgodnie z przyjętymi zasadami normy prawne stanowią bowiem formalne wsparcie w realizacji postulatów przyświecających nowoczesnemu pomaganiu opartemu na zasadzie subsydiarności oraz wydobywaniu i korzystaniu z potencjału osoby wspieranej. Znajomość przepisów prawnych jest więc nieodzowna dla prowadzenia, opartego na zasadzie legalności, nowoczesnego efektywnego działania pomocowego.

Z uwagi na to, jak ważna jest debata dotycząca poruszonej w niniejszym artykule problematyki obecności w programach kształcenia studentów – przyszłych pracowników socjalnych, przedmiotów o tematyce prawnej omawiających kwestie, z którymi będą stykali się w swojej pracy. Konieczne jest wprowadzenie do programów studiów na kierunku Praca socjalna nie tylko wiedzy z zakresu prawa socjalnego, elementów prawa zabezpieczenia społecznego, prawa rodzinnego i opiekuńczego, ale także podstawa prawa pracy i aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, niepełnosprawnych, problematyki podstaw prawnych działań organizacji pozarządowych i pożytku publicznego, wreszcie problematyki postępowania z osobami, które weszły w konflikt z prawem i odbyły lub odbywają karę, zmierzającego do ich readaptacji społecznej. Nieunikniona staje się także dyskusja nad sposobem i formami kształcenia studentów pracy socjalnej w zakresie zagadnień prawnych i zwrócenie uwagi na praktyczny aspekt edukacji.

BIBLIOGRAFIA

- Barbier J.-M., *Działanie w kształceniu i pracy socjalnej. Analiza podejść*, Katowice 2006.
- Houston S., *Jurgen Habermas*, [w:] *Praca socjalna. Teorie i metody. Podręcznik akademicki*, red. J. Szmagański, Warszawa 2012.
- Kantowicz E., *Między profesjonalizmem a osobistym zaangażowaniem – dylematy etyczne pracy socjalnej*, [w:] *Nowe przestrzenie działania w pracy socjalnej w wymiarze etyczno-prakseologicznym*, red. M. Czechowska-Bieluga, A. Kanios, L. Adamowska, Kraków 2010.
- Kaźmierczak T., *Czy praca socjalna w Polsce jest nowoczesna?* [w:] *Współczesne wyzwania i metody pracy socjalnej*, red. W. Szymczak, Lublin 2009.
- Kaźmierczak T., *Pracownicy socjalni, kapitał ludzki, profesjonalna praktyka*, [w:] *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*, red. M. Rymsza, Warszawa 2012.
- Michalska A.E., *Warunki efektywnego kształcenia pracowników socjalnych*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 2016, XXIX, 1.
- Rajewska de Mezer J., *Rola poradnictwa prawnego jako formy wsparcia beneficjenta pomocy społecznej*, [w:] *Poradnictwo. Kolejne przybliżenia*, red. M. Piorunek, Toruń 2011.

- Rajewska de Mezer J., *Rola poradnictwa specjalistycznego we wsparciu rodziny w funkcji wychowawczej*, [w:] *Młodzież między ochroną a ryzykiem. Wspieranie rozwoju oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczak, Poznań 2017.
- Rajewska de Mezer J., *Rozważania dotyczące aktywizującej roli podmiotów systemu pomocy społecznej*, [w:] *Animacja w środowisku. O potrzebie kreowania działań lokalnych (teoria a praktyka społeczna)*, red. K. Segiet, K. Słupska, A. Tokaj, Poznań 2017.
- Rajewska de Mezer J., *Wiedza z zakresu zagadnień prawnych w pracy pracownika socjalnego*, *Studia Edukacyjne*, 2018, 49.
- Rajewska de Mezer J., *Legal issues in the study programmes of social work students in Poland*, [w:] *Proceedings of IAC in Vienna 2018*, Wiedeń 2018.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 25 stycznia 2008 r. w sprawie specjalności przygotowującej do zawodu pracownika socjalnego realizowanej w szkołach wyższych (DzU 2008, nr 27, poz. 158).
- Rymsza M., *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*, Warszawa 2012.
- Sierpowska I., *Prawo pomocy społecznej*, Kraków 2006.
- Sierpowska I., *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Szmagałski J., *Profesjonalizacja pracy socjalnej. Wyzwania dla Europy*, [w:] *Profesje społeczne w Europie. Z problemów kształcenia i działania*, red. E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski, Katowice 2001.
- Ustawa z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (DzU 2018, poz. 2096 ze zm.).
- Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU z 2018, poz. 1508 ze zm.).